

Csíksomlyói Passió (Várszínház, 1981)
„Meghalt szegény Ábrahám”

Isten nem szerencsejétek (Madách Kamara, 1976)
A nagy kísérlet

SCZENIKATÖRTÉNET

A tükörfóliától a LED-falig

Szubjektív scenikátörténet a hetvenes évektől – első rész

A hályogkovács bátorságával csöppentem a díszlettervezők felszentelt csapatába 1976-ban. Mentősegre szóljon, hogy nem az utcáról kerültem oda, a diákszínházi után már 18 éve Tháliának udvaroltam Ádám Ottó Madách Színházának legfiatalabb tagjaként. Beosztásomat nehezen tudnám definiálni, talán az a legpontosabb, hogy egyszerűen valamiféle családtagnak tekintettek, némi zsebpénzzel. A kezdeti statisztálás mellett a színrre lépések között Cherubinnal (Vass Éva) a házi színpadon pingpongoztunk – bár a színésztársalgóba évekig nem volt bátorságom belépni. Ügyelő voltam, aztán segédrendező, Körmendi Jánossal 8 mm-es filmen reklámokat készítettünk a kirakatokba (*Koldusopera*), szenvedélyesen gyűjtöttem műzeumi leselejtezett bútorokat szegényes raktár-

készletünk gyarapítására, közben fiatal rendezőkkel a színrre kerülő művek szövegkönyvének gondozásában is részt vehettem (*Kaviár és lence*), írókkal kerültem kapcsolatba (Szakonyi Károly, Karinthy Ferenc), szívesen láttak díszlet- és jelmeztervezőkkel folytatott megbeszéléseknél (Szinte Gábor, Mialkovszky Erzs), követtem a színházi munka majd teljes spektrumát a műhelyektől a díszletépítésig, a világításpróbáktól a színészegyeztetésig. Később tagja lettem a művészeti tanácsnak, műsorajánlatokat is adhattam (*Apácák*, Psota Irén főszereplésével). Bővült a kör, a Nemzeti Színházban bemutatásra kerülő Tiszták előkészületei kapcsán Illyés Gyulához is eljutottam. Születendő remekek műhelymunkáinak részese lehettem. Máig őrzöm Szörényi Levente magnókazettáját: –

hogyan kezdhesünk dolgozni – felénekelte egy szál gitárral a teljes *István, a királyt*.

A rendezők és tervezők elképzelései gyakran ütköztek az épület vagy felszereltsége hibáiba, hiányosságaiiba. Megpróbáltam segíteni, kapcsolatokat keresni, kivitelezőket felkutatni. Így ismerkedtem meg a KÖZTI-ben dolgozó fiatal scenikus szakmérnökgárdával, és az akkor még Épületgépészeti és Cserépkályhaépítő Szövetkezet lelkes csapatával. Együtt jártunk Prágába, Berlinbe, Londonba, Amszterdamba, ismerkedni a jövő színpadtechnikájával, a kiemelkedő angol, orosz, cseh díszlettervezők munkáival. (Jozef Svoboda addig jutott, hogy gömbdíszletével már a színpadpadló jogosultságát is megtagadta.) Színházamban a hiány avatott scenikussá. Sarkosan fogalmazva, kellett valaki, aki a sokszor

Apácák (Madách Kamara, 1992, rendező: Kerényi Imre)
A keretek nélküli vászondíszlet egy kis ládában is elfért

Az operettszínházi Rómeó és Júlia (2004)
Perforált fémlemez találkozása szobrászattal, plasztikus háttér előtt

Magyar Elektra (Várszínház, 1984)
„Jaj nektek, akik most vigadtok, mert még sírtok” – idézik az Írást a játsszók feletti tábla húszcentis szögéből kivert betűi

Mahagony városának tündöklése és bukása
A közönség, belépve a nézőtérre, teljesen üres színpaddal találkozott, majd balra fel-emelkedett özvegy Begbickné (Psota Irén) kasszája, hátul pedig megjelentek az örömlányok öltözőszekrényekből kialakított „szobái”. Csak ezek után mozdultak a padlón fekvő díszletelemek

technikai érzék nélküli tervezők festményeit színpadra segíti, anyaggá és fényre testesíti, megvédve egyúttal a művészt a műszaki oldal esetlegesen túlzott pragmatizmusától.

1970-ben Vámos László az Operaházban rendezte *Az ember tragédiáját*. Megkérdezte, nincs-e kedvem részt venni a világítási próbákon (díszlettervező: Forrai Gábor). Ott ismerkedtem meg a Strand Electric vetítógépek alkalmazásával, a diakészítések különböző útjával, az olajdiákkal, a forgótárcsákkal (ezzel a mozgás illúzióját segítették). A fénytelsítmény meglehetősen szerény volt, de az út akkor még elképzelhetetlen lehetőségek felé vezetett. A díszlet alapja emlékeim szerint áttört félgömb, ezen és környezetén a vetítések egységes látványvilágot hoztak létre.

Első tervezői megbízásomra a Madách Kamarában került sor Kerényi Imre felkérésére (*Isten nem szerencsejétek*, 1976). Nálunk akkor még ismeretlen technikát, plexire ragasztott féligáteresztő tükröfóliát alkalmaztam. (Még közönséges tükröt sem igen használtak, csak beszappanozva, vagy ezüstpapírral helyettesítve,

félve a szemkápráztató visszatükrözéstől.) Az anyagot egy külker vállalat hozatta be számomra. A fólia az úrkutatás mellékterméke, eredetileg a káros sugárzások kiszűrésére szolgált. Díszletemben a függesztett, tükröző táblák többféle járásra, megjelenésre, a plexifelület mögötti cselekményre is lehetőséget adtak. Középen egy fehér levelű fa lebegett. Két oldalra, a sűrűbben felszerelt tükrök mögé egy-egy festett transzparens háttérrel helyeztem. Csak úgy váltak láthatóvá, ha átvilágítottuk őket. A bal oldali kép dús vegetációjú, mély vízi világra utalt, szemben pedig a másik egy román kori kőtemplom boltíveit, oszlopait ábrázolta. Ha csak az egyik transzparenst világítottuk át, képe berterítette a teljes színpadot, mert egyszerre jelent meg a szemben álló tükrökben, és látszott át a saját oldalán állókn is. A fény változásával kerültünk át a víz alatti világból a templombelsőbe, vagy vissza (és ezek finom összeüztatásai). Történetünk egy paptanár bírósi meghallgatásáról szólt, kirándulásukon egy diákja vízbe fúlt. A térben mozgó szereplők (Mensáros László és Bálint András) a tükrök által meg-

sokszorozódva, de ami még fontosabb, egyszerre több szögéből, szemből és profilból voltak láthatók, ha háttal álltak, akkor is. A szerző – Gyurkovics Tibor – ragaszkodott hozzá, hogy későbbi darabjait is én tervezem (*Fészekalja*, *Nagyvizit*, *Boldogháza*). A tükröfólia ma már mindennapos a színpadokon.

A következő évben a *Kései találkozás*-t tervezhettem, szintén a Kamarában (rendező Szirtes Tamás). Itt összesen két díszletelemet használtam, semleges sötét háttér előtt, egy kézi hajtású, helyváltoztatásra kifundált 16 cm magas kis forgótárcsát, rajta két apró, nádazott hátú tonettszékkal, márványlapú, kerek kávéházi asztalkával. A forgó szélére a motívumgazdag vörösréz korlátpárt iparművész kivitelezte. Kissé hátrébb a jobb oldalra, fel a takarásba egy másik forgó szerkezet került. Erre akasztottuk a nyomdaiparban használt, tejszínű, nemes pauszleteket, alig észlelhető vízjelutalásokkal. Lassú forgása közben Tolnay Klári és Mensáros László a középkori Riga keskeny utcáin vagy a közeli nyírfaedőben sétálgatott a rávetített képek varázslatában. Az előadás tv-felvétele

Fészekalja (Madách Kamara, 1983, rendező: Ádám Ottó)

Eper januárban (Budaörsi Játékszín, 2011, rendező: Magyar Attila)
Számítógépes nyomdatechnikával több síkban festett írásjelek

Kialts, város! (Debreceen, 2003, rendező: Meczner János)

Kialts, város! (Debreceen, 2003, rendező: Meczner János)
A város nagytanácsa

› egy nagy színpadi párost örökített meg az utókornak.

Két év múlva újra a magam útján, nulláról akartam elindulni. Abban az időben jöttek divatba nálunk az unalomig ismételt szobadíszletek és festett hátterek ellenhatásaként a fekete vasemelvények szabványlépcsőikkel (miközben a világ Peter Brook üres terétől volt hangos). Borzaszóan irritált ez a semmitmondás, hiszen a fém, az ember szinte legelső, csodálatos találománya kimeríthetetlen lehetőség a tervező számára. Megbízásomat arra használtam fel, hogy a porból felemelkedő, rugalmas alakváltozásokra képes acélszerkezetek folytonos mozgása kísérhesse *Mahagonny városának tündöklését és bukását* a Madách színpadán (1978, rendező: Kerényi Imre). Később beleszerettem a perforált fémlamezok sokszínű kínálatába. Az anyag melegségét és egyben légies megjelenését, átvilágíthatóságát variáltam a *Rómeó és Júlia* díszletében (Operettszínház, 2004, rendező: Kerényi Miklós Gábor). Az áttört felületek helyenként plasztikába forduló részeit kora reneszánsz oszlopfejek és festménynyomok díszítik.

Egyik legújabb reakció a meztelen konstrukciójú díszletekre a festői, ugyanakkor végtelenül funkcionális, gazdag scenikai képzelettel született díszletterv, *Az operaház fantomja* (tervező: Kentaur, rendező: Szirtes Tamás). Nehéz volna ennél magasabb színvonalú előadást találni a műfajban. Emberfeletti munka volt, de utólag büszke vagyok rá, hogy scenikusként és a világítás tervezőjeként részt vehettem létrejöttében.

Az anyaföld szelleme – útban a realizmus felé – a népművészet, a furfangos székelő építő- és díszítőmesterek munkáin keresztül ragadott magával. A *Csiksomlyói Passió* a Várszínházban igazi örömszínház volt (1981). Kerényi Imre és Novák Ferenc párosával egy különleges, kettős *Magyar Elektra* előadást is tervezhettem fémlánc függönyökkel és a román vallásos népművészetből eredő üvegre festett ikonostázzal. Az első részben prózai színészekkel, a másodikban újra az egész dráma, táncjátékként, balettművészek főszereplésével (Várszínház, 1984).

Mindent, csak stílust ne! Lapozom egy kitűnő német díszlettervező gyönyörű albumát. Megcsodálom egymás után a mives kidolgozást, a

szellemes, nagyszerűen bevilágított tereket. A tizedik kép után hiába döngölöm meg a szemem – mintha mindig ugyanazt a díszletet látnám. Az önálló, megcsontosodott tervezői stílus sokszor vezet a szellem beszűküléséhez – igaz, ez néha az építésztársadalomra is.

Csak játék! – kiáltott rá a mindig csendes Ádám Ottó egyik művésze, akinek színpadi szerelme magánéleti csődhöz vezetett. Makettjeimmel nemcsak a tervezőasztalon játszottam. Győr hatalmas színpadára az 1500-as évek magyar térképét fektettem. A várak kis makettként szerepeltek rajta. Ezek között érett férfivá Bornemissza Gergely, míg a törökök fel nem gyűjtötték valamennyit, csak Eger állt már útjukban. A második felvonásban a térkép közepe felszakad, kinő belőle az egri vár. Debreceenben, a 85 éves Szabó Magda születésnapján mutattuk be a város történetét felidéző munkáját. A *Kialts, város!* (2003, rendező: Meczner János) előjátékában Bocskay István, II. Fülöp spanyol, Rudolf magyar király, a török szultán, Kálvin János és Belgiojoso gróf, haláluk után, a transzcendens öröklétben lebegve a makettváros felett, egy-

Egri csillagok (Győr, 2009, rendező: Nagy Viktor)
Makettek a maketten. Az első felvonás alapmodellje

Egri csillagok (Győr, 2009, rendező: Nagy Viktor)
Eger vár védői

Macskák (Szegedi Szabadtéri Játékok, 2006, rendező: Szirtes Tamás)

Doctor Herz (Madách Színház, 1988, rendező: Nagy Viktor)
Egy tudós, aki múltidéző szerkezeteket konstruál

másra hárítják a történelmi felelősséget Debrecenért. 2006-ban a Szegedi Szabadtéri Játékokon léptünk fel a *Macskákkal*. Itt a makettek váltak óriásokká a szereplőkhöz képest, a Gulliver-történetek fordulata szerint. A sors fintora, hogy ugyanott, még ugyanabban a szezonban Kentaur egy operettet tervezett hatalmas női cipővel a játéktér közepén.

Talán a legtöbb kockázatot a fénydíszlet irányába a *Sakk* terveivel vállaltam, külön fényszabályzóval vezérelt világító üvegpadró felett átlátszó díszletelemekkel. A padló színeket váltott, de képes volt szabályos sakktáblát is létrehozni. A kísérleti kivetítő fénypontjai, igaz, csak szűkített színskálában, de élő kameraképeket is közvetítettek. Az Arizona Színház sokáig hasznosította munkámat – kölcsönözve a televízióknak a fénypadlót (rendező: Ferka Tamás, 1992).

A *Doctor Herz* és az *Isten pénze*, e két nagy igényű Tolcsvay-musical még a Madách Színház átépítése előtt került bemutatásra (1988, 1995). Munkáimban itt, technikai adottságok híján, az egyedi mozzgatószerkezetek felé tapogatóztam. Repülő ágyon Huszti Péter és Sze-

rednyey Béla utazott a múltba, a nézők feje fölé kiforduló szerelőkosárban Cseke Péter énekelt, Albert Einsteinként a függőleges falon Gyabronka József biciklizett le a színpadra. A Herzben láthattak nézőink először magyar színházban lézerefényt. Mindkét produkciót Nagy Viktor rendezte. (Vicces volt látni, hogy ugyanez a lézereffekt egy kísértetiesen hasonló díszletben más neve alatt jelent meg a *Doctor Herz* egy vidéki bemutatóján).

Csillagos háttér szolgáltatás, zenés színházban, szinte az alaptechnikához tartozik. Legelső kísérletem a *Sakk-matt* (az *Egy pohár víz* zenés változata) előadásához kötődik (1970, díszlettervező: Köpeczi Bócz István). A díszítők heroikus munkával apró teklagyöngyöket fűztek fehér cérnaszálakra, ezek tömegét függesztettük a kék háttér elé. Nem törekedtem naturalis hatásra, finom lebegésben megcsillanó lány fényük talán szebb is volt, mint a ma használatos világító pontoké, de be kellett látnom, hogy hosszú távon egy repertoárszínházban napi beépítésük szinte megoldhatatlan feladat. A későbbiekben áttértünk a háttérrel azonos színű

hálókra szerelt rizsszemizzókra, majd a fekete bársonyba varrt száloptikarendszerre. A szálak hátsó végét egy pontba kötve belső színváltójú robotlámpával tápláltuk meg, így a fénypontok – akár egységként is – különböző színeket produkálhattak. Ma már a LED-technika uralkodik itt is.

A színpadi vetítógépek ezalatt komoly fejlődésen mentek keresztül, mi ezt elsősorban az osztrák PANI cég termékeiben láthattuk. De hiába a tündökletes fénytelsítmény, ez együtt járt a gigantikussá vált méretekkel. És az alapvető funkció sem változott, elsősorban fix diáképek megjelenítésére használhatók. Lassan visszakerültek a raktárakba, felváltották őket a mozgékony projektorok, álló és mozgóképek, programozható kép és hanganyagok végtelen lehetőségével. Jól egészíti ki ezt a technikát az intelligens lámpákkal járó gazdag gobogyújtémény, amely a színháztér minden pontját képes elérni többféle variációjú mozzgatással.

Ez az időszak nagyjából egybeesett színházunk bővítéses rekonstrukciójával. Programunk elsődleges célja volt a következő évtizedek alko- >

Sakk (Arizona Színház, 1992, jelmez és báb: Horváth Kata)

Sakk (Arizona Színház, 1992)
Bangkok-jelenet

Isten pénze (Madách Színház, 1995, rendező: Nagy Viktor)
A mű ősbemutatója. Scrooge hálószobája a repülő ágygal

Isten pénze (Győr, 2008, rendező: Nagy Viktor)
Karácsony az utcán. A darab negyedik bemutatóján kiszélesedhetett a kép. Előadásunk végén a háttér előtt egy kis vonat haladt át az emelkedő pályán, ebben vitte Scrooge Amerikába könyvelőjének gyógyulásra váró kislát

› tői részére a tér felszabadítása minden irányban, és a zökkenőmentes üzemeltetés biztosítása. A színháztér szerkezeti átalakítása, valamint a beépített műszaki tartalom lehetőséget ad a legprofibb zenés produkciók létrehozására. Még most, 15 évvel a felújítás után is feltárnak új lehetőségek. Jó példa erre a Madách *Mary Poppins* előadása. Az alpintechnika magasfokú színpadi alkalmazása együtt a projektorok képi világának mesteri használatával – jól illeszkedve az angol eleganciájú díszletképekhez – remek előadás részeseivé váltak (díszlettervező: Rózsa István, animáció: Vízvárdi András, rendező: Szirtes Tamás).

A nézőtérrel ülvé elgondolkodtatnak a projektorteknika határai, hiszen akármilyen irányból is vetítünk, nehéz feladat, hogy a fény útját ne zárja el semmi (ez néha előfordult az előző, a *Jézus Krisztus szupersztár* produkciónál). Ne feledkezzünk meg azonban a módszer előnyeiről sem! A vetítőfelületek könnyedsége, adott esetben áttetszősége kárpótol a valóság és a vetített kép finom összejátszásával.

A Madách legújabb musicalje a *Mamma mia*

új utakon jár. Technikája – valószínűleg komoly beruházással – csodálatos lehetőségeket nyújt. A LED-fal-rendszer a projektoros vetítéssel szemben önmagán hordozza az elektronikus jellel közvetített képet. Fényereje szinte a végtelenségig fokozható, semmilyen véletlenszerűen elé kerülő tárgy vagy személy nem árnyékolja a felületet. A képet mozgás közben is magával hordozza. Huszonkét évvel a *Sakk* kísérleti kivétőtáblája után végre láthatunk egy tökéletes színpadi képalkotást. Az élményt fokozza, hogy létrehozója szellemes „színpadi” trükköket is belecsempész a látványáradatba. Nagyméretű ablakok zsalui csukódnak össze, ha esteledik (ezzel változnak a fényszórók beállításai is), vagy nyílnak újra, ha felkel a nap. Néha alulról emelkedik fel a látvány – mintha díszlettartó húzna egy festett hátteret a Fantomban. Mozgóképek jelennek meg – egy kislány a LED-fal-tükrökben – fricskát mutatva ezzel ósdi plexitükröknek (animáció: Vízvárdi András, szcenikus: Szűcsboros János).

Az új technika talán megoldhatatlan feladat elé állította a díszlettervezőt. Kasírozott kövei,

begördülő építményei szinte szégyenkeznek a korszerű scenikai környezetben. Ugyanaz a valóságselem (pl. házfal) egyszerre kétféle stílusban van jelen a színpadon, a nézőt óhatatlanul összehasonlításra kényszerítve. A kockaház, amelyet a süllyedő emel a térbe, megcsúfolja az egyik főszereplő, az építész romantikus álmát. A kétféle minőség feleselését szinte csak egyetlen kis epizód csitítja, hullámozó tenger partján, a könnyed öltözőfülkék közötti üde tánckép (díszlettervező: Bátonyi György).

1999-ben beugrásként nyertem el a *Nyomorultakat* épületünk felújításának sűrűjében. Bemutatója egy hónappal a szintén általam tervezett *Az ember tragédiája* után következett. Néhány nagy jelenete ma is élénken él bennem. A bánya, Thenardier kocsmája, a csatornakép, az éjszakai kert vagy a monumentális barikád felbukkanása a ködből, elpusztult szerelmeseket sirató lányok egy pinceboltív alatt, zenéjükkel együtt törnek rám álmomban. Az előadás alapdíszletét az a tolófalrendszer képezte, amely szinte valamennyi azóta bemutatott musicalben – így vagy úgy – szerepel. A lapok leginkább csak egyszerű, fekete felületekként funkcionáltak szűkítve vagy megnyitva a képet végtelen mennyiségű jelenet különböző téregényére. Amikor elterjedt, hogy a játsszói jog lassan lejár, a közönség az épület előtt tüntetett, követelve a folytatást.

Szívesen látnám előadásunkat újra, toló-LED-falain a korabeli szelfűtött francia vidék és Párizs eső mosta, monokrómra barnított képeivel, hogy aztán a forradalmi fináléra ragyogó trikolórként lobogjon minden – bárki tervezze is meg ezt a színdramaturgiát.

Götz Béla

Következő számunkban:
A Csodafától a dobforgóig. Scenikatörténet a hetvenes évektől – második rész

A Rómeó és Júlia operettszínházi előadásán együtt tombolnak a szereplők és az intelligens lámpák a teljes színpadi masinériával